
Jan Sokol: Už jsme se naučili zacházet se svobodou

Jan Sokol: Už jsme se naučili se svobodou zacházet

Filozofické přednášky profesora Jana Sokola patřily na půdě Univerzity Karlovy vždy k těm nejvyhledávanějším a on sám je s akademickým prostředím spjat desítky let. Citlivě vnímal i proměnu univerzity a celé české společnosti po listopadových událostech v roce 1989.

Češi a Slováci si připomínají události Listopadu 1989, jak Vy vzpomínáte na tehdejší dění?

Jak to tak bývá, tak když u něčeho jste, tak si všímáte spíše detailů ale ne až tak toho, co se děje okolo. A my ani pořádně nevěděli, co se děje. Navíc já býval vždy skeptický - když lidé pořád chodili a říkali, že už to praskne, tak já je spíše krotil. Ale bylo poznat, že už je to něco jiného a že se něco opravdu děje. Z dnešního pohledu se mluví o sametové revoluci, ale ona tak docela sametová nebyla – komunistická moc pořád fungovala, estébáci po Praze strhávali plakáty, do Prahy se svážely Lidové milice... Ještě týden po Listopadu jsem byl v Olomouci a tam pořád ještě lidé měli strach, že se režim vrátí. Tyhle obavy se vytratily až tak někdy kolem Vánoc.

Ze současného pohledu se zdá, že lidé v roce 1989 byli velmi jednotní a při všeobecném nadšení všichni drželi spolu.

To je vždycky trochu nebezpečný optický klam. I když se na demonstraci na Letné tenkrát sešlo snad půl milionu lidí, je to vlastně pořád málo – pět procent obyvatelstva. Na tuhle iluzi – že jsme „všichni zajedno“ – je třeba si dát pozor. Ano, významná část občanů chtěla svobodu, ale všichni to nebyli.

Kdy jste byl Vy osloven k aktivnímu zapojení do dění?

Párkrát jsem zašel do Laterny magiky a do Špalíčku, občas s něčím pomohl. A po Novém roce jsme s Petrem Pithartem chystali časopis Přítomnost. Až teprve před volbami (konaly se v červnu 1990, pozn. red.) za mnou přišli kolegové, že musím kandidovat, protože na kandidátkách Občanského fóra je příliš mnoho komunistů.

Nakonec jste strávil v politice jako poslanec dva roky, a v roce 2003 jste byl dokonce kandidátem na prezidenta. Jak k tomu došlo?

Na fakultu za mnou přišel Vladimír Špidla, kterého jsem si vždycky vážil, s tím, zda bych byl ochoten kandidovat. Byl jsem tehdy děkanem nové fakulty a měl jsem pocit, že tam člověk může udělat víc než na Hradě. Nicméně jsem cítil jakousi společenskou odpovědnost takovou nabídku neodmítnat.

Tehdy bylo několik kandidátů a všechny parlament postupně odmítl. A já nebyl nakloněn tomu, aby pan Václav Klaus vyhrál úplně jednohlasně. To byl asi hlavní důvod. Já jsem Klause znal už z dřívější doby a i když k němu mám určitý respekt, nemyslel jsem si, že by to bylo dobře.

Klaus volby nakonec vyhrál. Jak hodnotíte jeho prezidentský úřad?

Nejsem tu od toho, abych nadával na prezidenty, mám však pocit, že to potom šlo od desíti k pěti. Samozřejmě bylo těžké se vyrovnat osobnosti Václava Havla, jenže Václav Klaus to pochopil tak, že Havlův odkaz musí shazovat, což vypadalo spíš hloupě. A jeho tahanice s Evropskou unií byly trapné, hodně nás poškodily.

Mezinárodní politika našich posledních prezidentů je ostatně velmi divná. Prestiž, kterou jsme měli v zahraničí díky Havlovi, Klaus i Miloš Zeman hodně prohodopodařili. Všelijaké drobnosti a přešlapy bych klidně přehlédli, ale vadí mi Zemanovy námluvy do Ruska a Číny, to je vážná a nebezpečná věc.

Je to právě prezident Zeman, kvůli kterému se česká společnost polarizuje?

Ano, a myslím, že to i vědomě podporuje. A nejde ani tolik o názory: celá ta absurdní aféra s Peroutkovým článkem – to přece nemělo žádný jiný smysl než vytvořit dva nepřátelské tábory. A osobní útoky na lidi mimo politiku, na soudce nebo novináře, které Hrad občas předvádí, to přece rozhodně není role prezidenta.

Je opravdu česká společnost rozdělena na „pražskou kavárnu“ a ty ostatní, jak Zeman tvrdí?

„Pražská kavárna“ je typické klišé a dost lidí si představí snoby, kteří nic nedělají. Za tím je schovaná jakási nechuť ke vzdělání. Miloš Zeman těmihle výpady povzbuzuje a láká skutečné nevzdělance, kteří z toho mají mindrák, a tím i odpor ke vzdělanosti jako takové, což je dnes dost nebezpečná věc.

To fungovalo už za komunistů, ti také ke vzdělanosti neměli zrovna pozitivní vztah. Ale v posledních letech je velký rozdíl v tom, jak se lidé dívají na své představitele a jak se ti představitelé dívají na veřejnost. To je velmi symetrické a smutné. Tak hloupí přece nejsme.

Jak ještě se společnost od roku 1989 změnila?

Onehdy jsem slyšel v rádiu odpověď jednoho podnikatele, kterého se ptali na to, jak prožil 90. léta a on řekl: To bylo jako, kdybyste v zoologické zahradě najednou otevřeli klece... A to mi přišlo opravdu trefné. Naštěstí se včas podařilo zachytit ty hrozné věci jako podnikatelské vraždy. Také privatizace se určitě dala udělat líp, ale to byla skutečně velmi těžká úloha, takže za to bych pana Klause nekritizoval.

Když pomínu nesmírně podstatné faktické změny, těší mě, jak se společnost podivuhodně učí zacházet se svobodou. Z toho jsem měl vždy velký strach. Samozřejmě se člověk velmi těší na to, až to „praskne“. Ale zároveň jsem měl starost z toho, jak to zvládneme, protože jsme nebyli na svobodu zvyklí.

A umíme se svobodou nakládat, nebo si ji už ani nevážíme?

Víte, já nejsem sociolog a nemám ponětí, jak je to vnímáno v masovém měřítku. Ale řekl bych, že pokud už se veřejná svoboda mezi lidmi chápe jako samozřejmost, je to vlastně dobře, tak to má být. A pokud někdo chce svobodu přistříhnout, ať lidé hlasitě protestují.

Proto mám radost třeba z Milionu chviliek pro demokracii, kde figurují mladí lidé, neovlivnění starým sentimentem. Pochopili, že není třeba zakládat nové strany nebo předkládat politický program, ale že stačí dát najevo, že tady jsou. A pokud vláda udělá něco nepřijatelného, trochu zavrčí, že takhle ne. I to může stačit.

Máte tři děti a několik vnoučat. Pozorujete u jednotlivých generací rozdíl v pohledu na svobodu?

Řekl bych, že vnoučata by asi byla dost překvapená, kdyby se jich na to někdo vůbec zeptal, protože pro ně už je svoboda něco naprosto přirozeného. Ovšem lidé si to většinou uvědomí, až když přijde nějaký útok na svobodu, jako třeba tehdy, když přišel pokus o ovládnutí televize. A je moc důležité, že se lidi ozvou a není při tom žádné násilí, nic se nerozbíjí apod. – to je opravdová kultura veřejného života. Je moc důležité, že se pořád najdou lidé, kterým věci veřejné nejsou lhostejné.

Dokázal byste jmenovat, co vás za posledních třicet let nejvíc překvapilo v pozitivním i negativním smyslu?

Pro mě nejvýraznější projev změny v dobrém je to, jak vypadají města, domy, továrny, obchody – jak vypadá prostředí, kde se normálně žije. Ten rozdíl je obrovský a hodně významný. To negativní je asi neustálá chuť nadávat. Uvědomil jsem si, že řada mých přátel včetně disidentů si myslí, že jejich úloha je neustále něco kritizovat. Ale pokud se to přežene, pak ti lidé mluví jako Grebeníček.

Začal s tím dost nápadně Miloš Zeman, který kdysi svou kampaň postavil na heslu o „spálené zemi“. Jsem schopen akceptovat, že v naší zemi není všelicos v pořádku, ale že by po Klausovi zůstala naše země „spálená“, to je přece absurdní.

Dlouhá léta jste učil a přednášel na univerzitě, byl jste i ministrem školství. Jak je to se stavem české vzdělanosti?

Školství velmi citlivě reaguje na okolní společnost. Učitelé a ředitelé škol dostali v posledních letech volnější prostor a to je samozřejmě dobře. Ale na druhé straně – představa o vzdělanosti se velmi diferencovala a je potíž se na něčem shodnout. Vezměte si takovou maličkost, jako je matematika u maturit. Ačkoli tento předmět není populární, je i u maturity podstatný, a to pro všechny. Samozřejmě trochu jiný na konzervatoři nebo na zdravotce než na gymnáziu. Ani muzikant nebo zdravotní sestra se přece neobejdou bez trojčlenky (pardon, bez rovnice o jedné neznámé), bez procent a statistiky, bez odhadování veličin.

Co trápí současné školství?

Především byrokratizace a zbytečné evidování kdečeho. A velmi mě trápí nedůvěra rodičů: oni sami předvádějí dětem, že si školy neváží. Když se tatínek malého kluka zeptá, co dnes dělali v té „blbárně“, ani netuší, jak mu uškodil. Je zajímavé, že většina lidí až do smrti strašně dobře vzpomíná na svou první paní učitelku. Jak to, že to později neumíme využít? Kde se to pak ztratí? Možná i sám učitel by měl svoji autoritu chápat trochu jinak. To je podobné, jako když jste rodič – zhruba do pěti šesti let si vaše děti myslí, že víte všechno. Pak ale musíte dát najevo, že také něco nevíte, jinak o autoritu přijdete.

Poslední tři dekády jste byl různým způsobem spojen s Univerzitou Karlovou. Co se nejvíc změnilo?

Řekl bych, že se univerzity výrazně změnily tou masovostí. Počty studentů rostly na Západě po mnoho let, kdežto u nás se zvedly z roku na rok, a to prakticky bez investic. Také důraz na bádání a výzkum, které chtěli komunisté vyhradit Akademii věd, přišel najednou a hodnotí se jen podle kritérií empirických věd. Univerzita je pozoruhodný organismus, který už skoro tisíc let žije z obměny. Sám o sobě a z povahy věci je konzervativní, ale zároveň do něj neustále vstupují mladí lidé, a díky tomu tam může být velmi otevřené a kritické prostředí. A to je dobře.

Prof. PhDr. Jan Sokol, Ph.D., CSc.

Od roku 1991 přednášel filozofii, antropologii a religionistiku na Pedagogické i Filozofické fakultě UK, od roku 2000 na Fakultě humanitních studií UK. Děkan FHS UK (2000–2007), Zlatá medaile Univerzity Karlovy (2016), Řád čestné legie (2008).

V letech 1990–1992 byl poslancem Federálního shromáždění za Občanské fórum, od roku 1997 do 2011 poradce ministra školství, od ledna do července 1998 ministr školství. V roce 2003 prohrál v prezidentské volbě s Václavem Klausem.